

El pedró

CARLES DOMINGO

Què entenen per *pedró* els diccionaris?

- 1) Munt de rocs fet en despedregar un terreny (DECat).
 - 2) a) Munt de pedres, orientador en un pas delicat d'un camí ramader (DCVB i DECat).
b) esp. Fita en una camí ramader (DIEC).
c) esp. Fita en la partió d'un terme municipal (DCVB i DECat).
 - 3) Pedra, pilar o taula de pedra per a sostenir un altar o una creu de ferro, i des d'on es beneeix el terme (DCVB, DECat i DLC).
 - 4) Pilar solt commemoratiu d'un fet important (DF, DECat, DCVB, DLC i DIEC).
 - 5) Cim on coincideixen diverses jurisdiccions (DCVB i DECat).
 - 6) Terme amb què són designats nombrosos cims o tossals de les comarques pirinenques i pre-pirinenques del català oriental (Diccionari de geologia).
- (No hem trobat esmentat enlloc el pedró que té una capelleta amb una imatge religiosa a qui encomanar-se.)

Els pedrons (i els peirons) en la toponímia

Podríem dir que tothom sap què és un **pedró**, si més no, que en té una idea més o menys aproximada. Asseguraríem, així mateix, que la majoria associa els pedrons amb el món de la religió. Certament, això darrer és veritat, però no tota la veritat. En toponímia apareixen pedrons en llocs on ara almenys no es veu cap rastre de construcció feta amb fins religiosos. En aquest escrit examinarem les accepcions que presenta aquesta paraula en els diccionaris (amb les relacions establertes entre elles) i com els pedrons reals s'hi avenen; especialment, però, en quines circumstàncies i fins a quin punt el mot pot haver esdevingut pràcticament un sinònim de cim en algunes contrades.

I és que, observant els noms que tenen els cims de les muntanyes de casa nostra, et crida l'atenció la freqüència amb què hi apareixen els mots *pedró* o *molló* en alguns territoris. Així, per exemple, a la punta sud-est del Ripollès, a la serra de Matamala del municipi de les Llosses, hi ha tres puigs, diria, prototípics, relativament pròxims l'un de l'altre, que són consignats com a pedrons: el **de Mateus** i el **de Matamala**, i, una mica més distant, el **pedró d'Arquers**. Amb un apellatiu, doncs, equivalent a un genèric propi dels cims, el qual, altrament, no apareix tan sols en cims secundaris, sinó que el podem trobar també en alguns de conspicus,



així el **Pedró dels Quatre Batlles**, un nom compartit pels sengles punts culminants de la Tosa d'Alp (Cerdanya) i la serra de Port del Comte (Solsonès).

Avancem que *pedró* és un mot que, com a sinònim de cim o bé figurant en el nom, trobem sobretot en les comarques pirinenques o pre-pirinenques del català oriental, i segons la variant *peiró*, al nord valencià.

Farem atenció en un altre article als punts de la nostra toponímia on apareix el mot *molló*, una paraula que és sinònima de *pedró*, llevat que no en té gairebé cap de pertanyent als àmbits de la religió, que sapiguem.

Les funcions dels pedrons

La caracterització dels diversos objectes que els nostres diccionaris ens assabenten que són anomenats *pedró*, presenta trets decisoris compartits. S'entén per *pedró*, generalment, una petita construcció, feta amb pedra per mà d'home, en un punt del territori que és vist idoni per a donar-hi unes determinades informacions o recomanacions als passants per l'indret. És, doncs, un espai que comunica quelcom; amb el benentès que el que és primordial és la comunicació que s'hi fa, més que no pas l'objecte formal amb què es dona aqueixa. Un mitjà comunicatiu, altrament, al qual es recorre tan sols per a fer arribar al trans-eünt avisos o indicacions pertanyents en exclusiva a alguna d'aquestes quatre de les funcions pròpies del món de la informació: la funció orientativa en un camí, la marcadora del límit o d'un punt singular del termenal d'alguna pertinença, la d'advertidora d'ésser aquell un lloc adient per a encomanar-se a Déu o als sants i, finalment, una funció recordatòria d'algun fet divers esdevingut allí mateix i important per a la comunitat.

Tots aquests objectius impliquen que el lloc on es basteix el *pedró* sigui ben a la vista. Un punt inequívoc (per exemple, una collada, que de per si és sovint la porta devers una altra contrada, si més no, devers un espai nou) si el seu mester és de fer de fita orientativa o marcadora d'un territori. O bé també un punt prominent de l'orografia del lloc que en certa manera el presideixi o, encara més, l'identifiqui.



La raó de ser dels pedrons sovint no és simplement una de sola. En principi, per exemple, pot ser fet per a assenyalar el començ d'un camí, però això és aprofitat alhora per a fer esment de l'aguait perenne sobre seu dels poders celestials i com convé, doncs, de tenir-los propicis —o convenia en altres temps de conteses civils i lladres de camí ral. Així al poble de Sant Boi de Lluçanès —d'on sabem cinc pedrons— hi ha el que se'n diu de Sant Baldiri, que, a més de marcar l'inici del camí ral de la Plana de Vic, ho fa exhortant-nos ensems a encomanar-nos al sant per al viatge. Ho fa dient-nos això, així: «Sant Baldiri, ton patró, / et donarà bon camí / si al passar tu per aquí / li reses amb devoció / pare-nostre i avemaria.»

Un altre dels pedrons d'aquest poble —el de la *Mare de Déu del Balles-ter*— es pot relacionar amb una finalitat recordatòria o commemorativa d'alguna batussa o batalla en aquell lloc, on algú que anava armat amb una ballesta fou protegit per aquesta Mare de Déu, la imatge romànica de la qual es venera en un dels altars de la parròquia.

No estem segurs si també es podria considerar com un *pedró* commemoratiu el monòlit col·locat a la *font del Covilar*, a Sant Joan de les Abadesses, en recordança de ser allà on Joan Maragall es creu que s'inspirà per a la poesia de *La*

vaca cega. Ací, però, tan sols hi ha un objectiu commemoratiu.

Els pedrons dels Quatre Batlles

Els punts d'un termenal on coincideixen més de dues jurisdiccions s'acostumen a indicar, ni que sigui amb un munt de rocs. S'escauen generalment en cims rellevants i eren considerats importants, perquè en tractar-se d'uns llocs neutres eren avinents per a fer-hi reunions els responsables del regiment de cada territori, cadascun dels quals podia tractar dels afers que els afectaven conjuntament sense moure's de la pertinença pròpia, cada batalla, diguem, des de casa seva mateix.

Això darrer és el cas dels pedrons dels Quatre Batlles adés esmentats. En el de la serra de Port del Comte hi coincideixen els termes de *la Coma i la Pedra*, *Odèn*, *la Vansa i Alinyà*, els dos primers pertanyents al Solsonès i els dos darrers a l'Alt Urgell. I en el seu homònim hi convergeixen els municipis cerdans d'*Alp* i *Das*, el berguedà de *Bagà* i el ripollès de *Toses*.

El *Nomenclàtor* prescriu per a aquest darrer cim el nom de *Tosa d'Alp* (o simplement *la Tosa*). No és que no existeixi aquest nom en aquesta muntanya, però no de veritat com a nom del

seu punt més alt. *Tosa*¹, a la Cerdanya i a Andorra, és un nom que es refereix a un puig que per dalt és pelat, que, com diu Coromines, «des de mig aire d'aquest puig els boscos acaben en rodó al voltant del cim», talment com un cap que haguessin tos, això és, esquilat. El nom doncs, del cim d'aquesta tosa és *pedró dels Quatre Batlles*.

De fet, aquests quatre municipis que coincideixen en el pedró susdit es reclamen de llur nom per a posar-lo com a determinatiu de *tosa* en algun tros de la culminació pelada de la muntanya. Tenim així, no sols *la Tosa d'Alp*, sinó també *la Tosa de Das* i la *de Bagà*, que el mapa de l'Ed. Alpina de l'any 1994 assenyala concretament en sengles cotes rellevants pròximes d'aquesta part superior del massís. Diríem, però, que caldria entendre aquesta denominació no sols per a la punta sinó per a tot el terreny del voltant que remunta per a erigir aquests cims concrets dels putgets de la cimlada de la muntanya.

Un cas similar, llevat que en el nom hi ha «pedra» en lloc de «pedró» i les jurisdiccions que concorren en el cim no són civils sinó eclesiàstiques, és *la pedra dels Tres Bisbats*, el nom amb què es coneix un dels cims de la serra Cavallera, al Ripollès. Aquesta serra forma part de l'alineació muntanyosa que separa les conques del Ter i del Freser i que, a partir del Taga, s'estén cap a l'est fins a Camprodon. Els tres bisbats són els de Girona, Vic i la Seu, i en el mateix punt hi conflueixen també tres municipis: Pardines, Ogassa i Vila-llonga de Ter.

De fet, aquesta alineació muntanyosa consta de tres parts: el *Taga*, *la muntanya de Puigsestela* i la *serra Cavallera* pròpiament dita. Separant el Taga i el Puigsestela tenim la *portella d'Ogassa* i, entre el darrer puig i la serra Cavallera, el *coll del Pal*. En aquest coll l'alineació s'enretira una mica però reprèn tot seguit més cap al nord. És sobre mateix d'aquest coll del Pal que s'aixeca la «pedra» susdita, al caire d'un fragment de serra anomenat *de les Pasteres*. La carena d'aquest serrat és de fet



La portella d'Ogassa

FOTO: JOSEP M. MOYA

un planell, enmig del qual hi ha un turo-net amb un vèrtex geodèsic, el *puig del Pla de les Pasteres*, segons la denominació oficialitzada. Aquest puig, però, és esmentat com a *serrat dels Evangelis*, en el mapa del Taga de l'Editorial Alpina-Geoestel de l'any 2005. Cal dir que en la toponímia d'aquesta entitat cartogràfica es dóna preferència a l'ús local tradicional sobre els noms més generalistes i convencionals de les geografies i les guies excursionistes. I s'ha d'admetre que els noms de referència eclesiàstica d'aquests dos punts cabdals pròxims són del tot coherents (com veurem més endavant) des del punt de vista del ritual prescrit en la benedicció del terme, per a la qual es tenien els pedrons, en aquest cas, *la pedra*.

Origen i significats

Entre els diversos significats que els diccionaris atribueixen a aquestes architectures de pedra menors, n'hi ha un —ara segurament extingit o en vies de fer-ho— que potser és el primitiu, del qual deriven els altres. És l'accepció que assenyala per a aquest mot la referència a un simple munt de rocs, fet intencionadament per algú o alguns en particular. Un pedram apilotat en muntets, que tant es pot deure simplement al despedregament que hom ha fet d'un tros de

terra que s'ha volgut dedicar al conreu, com als que eren fets al llarg d'un camí ramader (de vegades formats tan sols amb dues pedres, una de més grossa sobre la qual se'n posava una de més petita) disposats a tall de senyal orientador en un dels punts conflictius que hi pot haver, posem per cas, en les esteses incertes d'uns rasos culminants on el caminant es pot esgarriar fàcilment, més que més en temps de destret atmosfèric: boira, neu, torb... com també en travessar relleus complicats, amb paratges que poden induir fàcilment a error en la tria del camí a seguir.

Tan sols que aquest cúmul de rocs reveli la intervenció humana en la seva realització, és versemblant que algú tard o d'hora se senti esperonat a millorar-ne l'execució; disposant o encaixant millor les pedres, per exemple, talment que en resulti una obra més sòlida, més perdurable. En definitiva, convertint el simple munt de rocs en una pilastra prou vistosa, no sols més apta per a poder fer de fita o senyal orientatiu, sinó també, emparant-se d'un emplaçament encertat en un lloc rellevant, poder-lo aprofitar per a fer memòria d'algun fet memorable, sobretot si és en aquell indret que es va esdevenir, o bé, encara més, i posant-hi algun signe del sagrat, per a fer present al vianant la conveniència d'invocar l'auxili o la guarda sobrena-

1. *Tosa*, que és el participi passat del verb *tondre* 'esquilar', s'ha de pronunciar amb essa sonora i o oberta.

tural en un camí que emprens i que saps exposat a perills.

Doncs aquest sentit del *pedró* com a mer munt de rocs, fet de resultes de despedregar un terreny o fet a posta amb un fi orientatiu o, afegim-hi, de marcatge de jurisdiccions, que és el significat que conjecturem primigeni del mot, per tal com n'és l'aplicació en què aquestes finalitats són ateses de la manera més simple, exempta, podríem dir, de qual-sevol sofisticació, podria ser avalada per l'etimologia que el Diccionari Alcover-Moll proposa per a aquesta paraula.

El dit diccionari indica que «pedró» procedeix d'un hipotètic mot llatí *petrone*, format per sufixació amb *-one* de l'ètim del català «pedra» o sigui *petra*. És a dir, que si bé el terme *pedró* pertany evidentment a la família «pedra», no n'és un derivat directe, sinó que els dos mots ja venien pre-formatos en el llatí que originà el català. La diferenciació arcaica, pre-romànica, de les denominacions potser fa plausible pensar que la primera significació que va tenir «pedró» (o millor encara, *petrone*) fou, com hem dit, aqueixa de mer munt de rocs fet per l'home (la manipulació primària més simple a què hom pot sotmetre aquest material; per tant, anterior a les altres, això és, més antiga) i és probablement la inspiradora de l'extensió de la mateixa denominació per als bastiments posteriors més formalitzats, ja que tanmateix tenien anàlogues raons de ser, o les feien encara més explícites.

És clar que tot això tan sols és convincent si admetem que, en la manipulació d'un objecte, la primera que s'hi fa és la més simple, i és després que n'advindran de més complexes, per a desenvolupament d'aquella primera realització. I per una altra part, convenint que el nom donat al resultat de la primera manipulació sol persistir en les realitzacions posteriors més complexes, si l'objectiu en el fons és anàleg, si no idèntic, però ara fet més explícit.

Doncs tenim, tal com podem inferir del que ens assabenta la *Gramàtica històrica catalana* de Francesc de B. Moll, que l'hipotètic derivat de *petra* per sufixació amb *-one* *-petrone-* del llatí vulgar li hauria afegit un tret intensificador que es manifestaria o bé segons un aspecte pejoratiu o bé segons un d'augmentatiu.



Ramat d'ovelles (Sant Bartomeu del Grau)

FOTO: R. PUIG COROMINES

Pedró es percebria amb caire pejoratiu en referir-se als munts de pedres fets en despedregar un indret i, en canvi, percebre com recalcat i vist talment com a augmentatiu quan el munt de rocs seria fet a posta perquè servís de fita o senyal, que per a aquests usos no s'hi val a passar desapercebut.

Pedró i cim i camí ramader

La situació significativa que hom vol per als pedrons fa que es trobin prou sovint en indrets que per si mateixos ja criden l'atenció. Per exemple, en un puig agut, però accessible; amb un aspecte formal, doncs, que predisposa el vianant a fixar-s'hi i a retenir-ne la imatge, que potser especifica aquell lloc.

Doncs, si cal en un territori determinat donar informació orientativa d'un trajecte a fer o bé assabentar a què pertanyen o de qui depenen aquells verals, que per això es fan els pedrons, per què no aprofitar per a les mateixes cometes aquests cims que per llur morfologia peculiar poden advertir sobre això igual de bé el transeüent momentàniament desorientat?

Pensem que en això dit potser hi ha l'explicació de la conversió metonímica eventual del mot *pedró* en un sinònim de cim. No, és clar, de qualsevol cim, sinó sobretot tan sols en el cas que es presenti amb uns certs trets que fan que no es pugui confondre amb cap altre. Talment

una mica com les senyes dels pescadors; punts del litoral de terra ferma que, vistos de dins el mar estant, són rellevants; amb què els servien per a orientar-s'hi.

S'escau que, de cims que compleixin aquestes condicions, se'n troben sovint en el conjunt de relleus pre-pirineus que el geògraf Solé Sabarís anomenà Subpirineu, que és precisament el que constitueix el típic relleu suau del baix Ripollès. En efecte, el modelatge del muntanyam d'aquesta contrada no es mostra particularment procliu a congregar formes abruptes, cosa que no vol dir que no hi hagi, en els nombrosos serrats, puigs i pujols que l'accidenten, formes conoidals, si no de francament còniques, les quals, curvilínies com són i amb el capciró esmussat, no poden deixar de cridar l'atenció.

S'esdevé que per aquesta unitat orogràfica s'enfilava un dels més importants camins ramaders de la Catalunya Vella, per on, en arribar el bon temps, s'acorraven les ramades procedents de les terres baixes del Vallès, el Penedès o el Baix Llobregat, on havien hivernat, fent camí devers les pastures d'estiu de les muntanyes del Berguedà i el Ripollès, i en arribar el mal temps, tornant-hi a passar, però a la inversa. Aquesta carretera, si més no des d'Alpens (Lluçanès) fins a Castellar de n'Hug (Berguedà) o Ripoll, és flanquejada per uns quants pedrons que, generalment, no són sinó cims de puigs.

Així tenim que el camí, tan sols sortint d'Alpens, tramunta la serra de Santa Margarida de Vinyoles per un coll, el *collet de la Bruixa*, que s'obre entre dos puigs, l'un el *puig Cornador* i l'altre el *serrat del Pedró*. Arriba així a la vall de les Llosses i es bifurca enviant un ramal directe a Ripoll. I fa tot l'efecte que la direcció a prendre per a anar-hi és marcada pel puig cònic del *pedró d'Arquers* (un dels tres cims esmentats al principi) i de fet, hi passa per sota seu mateix.

El camí principal s'adreça devers la Pobla de Lillet i Castellar de n'Hug, però primer ha de travessar l'envitricoll de la *serra de Matamala*. Probablement l'ajuden a passar aquest mal pas fent-li com de guiatge els *pedrons de Matamala* i de *Mateus*², que es drecen a l'un costat i a l'altre del camí que transcorre per les parts culminants d'aqueixa serra. Sobretot el primer puig n'és una referència segura, perquè la carrerada passa gairebé pel costat del mateix cim.

Més enllà, en arribar a les envistes de Gombrèn, a la carena dels *rasos de Tubau*, aquesta és tramuntada pel *collet de Fajanel*, un coll a ponent del qual hi ha el punt culminant dels rasos, el *pedró de Tubau*. En aquest *pedró* s'hi aixeca, efectivament, un pedró, això és, un oratori, que és dedicat a sant Marc, però el fet de trobar-se força apartat del collet esmentat descarta que sigui un més en el jalonament d'aquesta carretera, si bé haver estat triat per a instal·lar-hi un vèrtex geodèsic amb la denominació de *pedró de Tubau*, reforça la



El Pedró de Tubau

FOTO: MARC BÓTA

consideració de genèric de cim del mot *pedró*. No és un cim, però, que en tingui gaire la personalitat; és tan sols el punt més alt de la línia poc convexa que fa la carena des de la qual s'estimba la serra per l'altra banda.

Esmentem finalment que el camí, poc abans d'arribar al *coll de Merolla*³, ha deixat a l'esquerra un cimet que té per nom el *pedró Blanc*.

No són aquests evidentment els únics cims coneguts com a pedrons en aquesta zona entre les valls superiors del Ter i el Llobregat. N'és un altre, per exemple, un cimet de la vall d'*Estiula*, per sobre de l'antiga parròquia de Sant Feliu d'Estiula⁴ i en un estrep de la *serra de Sant Marc* (actualment pertanyent al terme de les Llosses). I un dels cims culminants del nus de muntanyes que hom ha convingut anomenar *el Catllaràs* i al qual ha estat assignat un vèrtex geodèsic de primer ordre, és conegut com *el Pedró*. No estem segurs, però, si aquest nom és ben bé el del cim o tan sols la denominació oficial del vèrtex traspasat al cim. De

fet, el mapa *Catllaràs-Picancel* de l'Ed. Alpina-Geoestel prefereix per a aquest punt concret la denominació de *serrat del Corró*, tanmateix sense menystenir l'altra, que considera secundària i la completa afegint-hi un determinatiu, en resum, convertint el mot *pedró* en genèric del topònim *pedró del Pla de l'Orri*, això és, el punt més alt, com un turonet, d'aquest pla de l'Orri i on hi ha l'ajust de la *serra de Fajabranca*⁵ amb la que constitueix pròpiament el Catllaràs. Afegim-hi que la guia de Jaume Sala i Sivillà, *Berguedà i Lluçanès*, ja esmentava aquest cim amb el nom de *serrat Corró* [sic] per bé que comentant també que hi «sobresurt la cresteta de l'alt pedró geodèsic».

Coromines esmenta també un pedró al Catllaràs, el *pedró* que diu de *Fajabranca*, que no hem de confondre amb el que hem esmentat adés; es tracta realment d'un oratori que hi ha en un dels cims de la serra d'aquest nom, entre el *puig Lluent* i la collada de la *Creu Melosa*. Es troba relativament a prop de *Sant Jaume de Frontanyà Vell* (o de *l'Església Vella*, que en diuen a la contrada), això és, les poques restes que queden de l'església pre-romànica que precedí el magnífic temple romànic que coneixem actualment. En aquest pedró, diu Coromines, «donen un pa quan hi

2. El mapa «Catllaràs- Picancel» de l'Ed. Alpina situa el topònim *Pedró de Mateus* al cim on hi ha el vèrtex geodèsic i anomena el puig més al nord que tota l'altra documentació consultada coneix amb aquest nom, *cap de la Baga de Cal Gil*. Hi refusa, doncs, la denominació de *pedró de Matamala*, i val a dir que no esmenta tampoc per a res cap *serra de Matamala*. Potser sí que aquests topònims amb el determinatiu *Matamala* són un invent dels geògrafs que han estudiat la zona. Són unes denominacions, sobretot la de *serra*, evidentment pràctiques, que posen de manifest la unitat orogràfica que forma aquest conjunt de relleus alineats, estès entre el puig del Catllar, sobre Ripoll, i el curs alt de la riera del Merlès, afluent del Llobregat. Altrament aquest genèric *pedró*, atribuït a un puig perquè el veus inconfusible, reforça el paper de fita que poden fer els puigs amb una morfologia que crida l'atenció.

3. El *coll de Merolla* fa de partió en la direcció a prendre de la fluència de les aigües en el solc entre el Pirineu axial i el Subpirineu. A llevant cap a abocar-les al Ter per la vall del Merdàs; i a ponent al Llobregat per la vall de l'Arija. Hi passa la ruta que comunica el Berguedà amb el Ripollès, des de Guardiola i la Pobla de Lillet, a la primera comarca, a Gombrèn i fins a Campdevànol, a la segona.

4. Estiula, segons Coromines, és un probable diminutiu del mot *estiva*, terme antic que hi havia per *estivada* això és, 'pasturatge d'estiu', «en país de vastos i frescals pasturatges».

5. Aquesta paraula, que localment és pronunciada «fatjabranca», significa 'faja' (això és 'fageda', 'bosc de faigs'), *blanca*. És un topònim anàleg a l'esmentat abans de *Fajanel* (*fatjaneral*), que avui transcriuríem *Fageda negral*.



El pedró del Pla d'Anyella

FOTO: S. REAL

beneeixen el terme (1964)» a Palmerola de Ripollès⁶.

Esmentem, finalment, el *pedró de Peguera* (simplement *el Pedró* en la cartografia), que és el cim culminant dels *Rasos de Peguera*, sense que hi hagi cap vèrtex geodèsic. Es troba entre els *rasos de Mig* i els *rasos de Dalt* i té a uns cinc-cents metres, als seus peus, el poble abandonat de *Peguera*.

Cal anar amb compte, però, i no considerar massa de pressa el mot *pedró* en un topònim com un mer sinònim de *cim*, potser sols en certa manera especial; car que un cim es digui *pedró* i ara no se n'hi vegi cap, no vol dir que no n'hi hagi hagut mai algun.

Així, per exemple, el cim del serrat de les Forques, dessota del qual hi ha el poble vallesà de Granera, s'anomena *el Pedró* i efectivament dalt d'aquest cim era on hi havia el pedró des del qual es beneïa el terme. La creu sobre un pedestal en què consistia, ara ja no hi és; però en canvi el turó es continua dient *el Pedró*.

Evidentment aquest no és pas l'únic cas de pervivència del nom *pedró* en un lloc on n'hi havia hagut un que ara ja no hi és. Hem observat que, alguns d'aquests cims o simplement altells que se'n diuen, es troben al costat o no gaire lluny d'alguna església o parròquia antiga, i ara en aquests punts d'una certa elevació no hi ha constància (si més no,

cartogràfica) de cap pilar o oratori avinent per a celebrar-hi alguna cerimònia religiosa. Aquest és el cas, per exemple, de dos pobles veïns del Baix Llobregat, Begues i Sant Climent de Llobregat. En el primer el cim anomenat *el Pedró*, que es troba gairebé al caire de l'altiplà on s'aixeca el poble, té sota seu mateix l'edifici de l'antiga parròquia, al veïnat de *la Rectoria de Begues*. I en el cas de Sant Climent, també aquest pujol de nom *el Pedró* es troba ben a prop del nucli tradicional del poble i, per tant, també de l'església.

Un cas que podríem considerar especial és *el Pedró* que hi ha a Peracamps, un poble d'hàbitat dispers, com solen ser els de la comarca al qual pertany, el Solsonès. El serrat que té el nom en qüestió (i que és també el del vèrtex geodèsic que s'hi ha establert) no el busqueu pas pels voltants de la parròquia, perquè ara aquesta és en una església que es va fer de nou a la primera meitat del segle passat, substituint l'antiga que havia quedat en un lloc apartat, desavinent d'anar-hi. Ara aquest *Pedró* el que té sota seu mateix són les runes del castell de Peramola, i també encara el cementiri del poble.

Els pedrons de collada

Un dels indrets on és fàcil de trobar un pedró són les collades. Sobretot en funció d'oratori i consistent en una creu de vegades, en què aleshores potser no és anomenat sinó *creu* simplement. Fins i tot en aquest cas l'esment «creu»

fa superflu el genèric «collada» o «coll» en el topònim⁷.

Esmentem com a exemple il·lustratiu d'aquests pedrons de collada el *pedró de Pla d'Anyella*, al *collet del Pedró*, on el pla esmentat, prop de la collada de Toses, s'aboca vers la Molina, l'estació d'esquí.

Aquests pedrons sempre es troben al costat d'un camí. De fet, el que cerquen en la situació en una collada és el final de costa, on apareix per fi l'objectiu vers el qual mena el camí referit. Per això de vegades el pedró es pot trobar, no en la depressió de la carena que és un coll, sinó simplement en un punt qualsevol de carena, un punt, però, on el camí acaba la pujada.

A vegades pot ser també que el que remarquen aquests pedrons és l'entrada evident del camí en una altra contrada, tot un altre l'aspecte que té el terreny a l'altra banda, ja a tocar. El *pedró del Pla d'Anyella*, adés esmentat, en pot ser un exemple. En fer-hi cap provinent de Bagà, el Berguedà, la Cerdanya se't fa de cop present, amb tota l'estesa del pla i les muntanyes que l'envolten.

Com un altre exemple de pedró final de costa, recordem especialment el *pedró de l'Àngel de la Guarda* a Sant Boi de Lluçanès. Es troba just al costat del camí dels Munts, a la carena de les *costes del Vilar*. En arribar-hi descobrires que ja tens gairebé a tocar el santuari de la patrona del Lluçanès.

Uns pedrons singulars

No cal dir que són molts i diversos els llocs que tenen en el seu nom el mot *pedró*, aquest terme havent arribat per extensió el nom de l'indret a causa d'haver-hi hagut (o encara ser-hi) alguna d'aquestes petites construccions de pedra anomenades així; un pedró que hem de convenir que la gent de la rodalia, durant un temps, si més no, devia haver tingut per alguna raó important ben present.

De fet, seria difícil de fer-ne una llista completa, que segurament tard o d'hora es descobriria que no és exhaustiva. Per això

6. Deu ser a causa de celebrar-s'hi aquesta cerimònia religiosa que un pla de carena que hi ha a prop d'aquest pedró s'anomena *pla del Capellà*.

7. Per exemple, *Creu de Jovells*, «creu» en lloc de «coll» en el nom del coll entre Vilacireres (Berguedà) i Pratformiu (Solsonès).

ens limitarem a esmentar-ne tres casos, escollits perquè semblen prou representatius de les dissemblants situacions toponímiques a les quals s'aplica aquest nom de *pedró*. Són aquests: la *plaça del Pedró* a Barcelona, *el Pedró*, el nom amb què és coneguda la part més antiga de la vila de Palamós (Empordà), i el *santuari del Pedró*, a les Guilleries de la Selva.

La plaça barcelonina del nom en qüestió és, com sabem, a la confluència dels carrers del Carme i de l'Hospital, antics camins de sortida de la ciutat pel portal de Sant Antoni i procedents de la Rambla, el primer, de la Portaferrixa i, el segon, del pla de la Boqueria. La plaça, en realitat era una cruïlla de camins, perquè hi sortien a més el de Montjuïc i el del Llobregat. Segons explica Cirici i Pellicer, des de temps antic s'hi aixecava una fita (un pedró), assenyalant la confluència de tots aquests camins.

En el lloc on potser hi havia hagut el pedró ara hi ha un obelisc amb la imatge de santa Eulàlia, que fou aixecat l'any 1686, en record del lloc on, segons la tradició, la santa fou crucificada.

La vila de Palamós fou fundada, juntament amb el port, pel rei Pere el Gran al promontori del Pedró, és a dir, al sortint de terra que tanca per llevant la badia de Palamós. Un promontori és això: una prolongació del terreny dins el mar, sempre, però, que aquesta punta de terra tingui una certa altura. En el cas de Palamós això es compleix a bastament: *el Pedró*, aquest promontori, és ben bé com un serrat en forma de turó allargassat que entra mar endins.

Per aquesta situació, protegint pel llevant la badia, aquesta adquireix una posició excel·lent com a refugi de les naus; per tant, escaïent per a construir-hi un port. Podem pensar que això podia induir a assenyalar-ho amb un pedró. Un pedró, l'existència real del qual no hem sabut esbrinar, cosa, però, que no vol dir que creguem desenraonat de presumir que hi va ser en algun moment i que el seu record s'ha traspassat en el nom de tot el promontori⁸.

El *santuari del Pedró* es troba a la Selva, a l'antic terme de Santa Margarida



Balcó Coll d'en Peiró (prop de Siurana de Prades)

FOTO: INTERNET

de Vallors, un poble ara pràcticament despoblat que ha estat absorbit pel municipi de Sant Hilari Sacalm. El vell nom de l'indret, *Vallors*, es conserva en els noms d'un sot i d'una riera que baixen cap a Santa Coloma de Farners des de Sant Hilari.

D'antuvi no sembla que la referència a pedró en el nom d'aquest santuari de la Mare de Déu afegixi gaire res de nou als significats que ja hem comentat que pot tenir aquesta paraula. Però és que no gaire lluny seu (si fa no fa, a uns dos quilòmetres) i en la mateixa carena del llom de serra on s'aixeca hi ha un cimeta (on el termenal municipal fa una inflexió marcada) que s'anomena *Pedra dels Evangelis*.

Segons ens informa la *Gran enciclopedia catalana* en l'entrada *pedró*, en la cerimònia per a demanar la protecció celestial per a les collites que els sacerdots feien en aquest indret, després de beneir el terme amb la veracreu, hi resaven un fragment de cadascun dels quatre evangelis⁹. Doncs potser aquesta *pedra* es diu així (entenen per *pedra* el pilar o taula de pedra que porta una creu) perquè era el lloc on es feia aquesta cerimònia de la benedicció del terme.

I amb això no sembla que sigui incongruent suposar que el pedró a què

fa referència el nom de la Verge sigui precisament aquesta *pedra dels Evangelis*. El santuari no n'és tampoc tan lluny; tan sols seguint una mica més carena enllà.

És clar que més a prop d'aquesta pedra sagrada que el santuari del Pedró hi ha l'església de Sant Salvi de Cladells. Però es tracta d'un antic convent de franciscans que fou abandonat pels anys trenta del segle XIX i ara és una ruïna.

Peiró

Pedró presenta la variant *peiró*, que no en difereix sinó formalment. Tots dos provenen del mateix ètim i es devien formar al mateix temps. Les accepcions de significat de l'un i de l'altre són les mateixes. *Peiró*, però, no ha assolit fer-se d'ús general i ara es troba tan sols en el terreny montuós d'una franja discontinua que s'allarga des de les Corberes fins al Penya-golosa. I cal dir que en algun cantó d'aquest territori solament en resta l'empremta toponímica.

L'aspecte formal distint prové d'una evolució diferent en l'ètim comú *petrone* del grup consonàntic intervocàlic -TR- en cadascun. És un fenomen que ja s'esdevé en la paraula nuclear de la seva família semàntica, el mot llatí *petra*. *Petra* en català ha evolucionat segons tres tractaments diferents d'aqueix grup: -TR- esdevenint -dr- (*pedra*), -tr- perdent simplement la «t»

8. Darrerament hem estat informats que sí que hi ha un pedró en aquest barri de Palamós.

9. Això és el que prescriu l'*Appendix Tarracensis ad Rituale Romanum*, de l'any 1934, per a la benedicció del terme a la festa de la Invençió de la Santa Creu (3 de maig). (Aclariment proporcionat per J. Ruaix.)

reduint-se, doncs, a la -r- («pera») o bé substituïnt-lo per -ir- (*peira*).

D'aquests tres resultats, *pera* (amb e tancada), que segons Coromines no és més antic que *pedra*, sinó que durant un cert temps ambdós coexistiren (en Ramon Llull els trobem usats alternativament), en l'actualitat podem dir que tan sols es troba en toponímia, especialment en noms compostos (Perafità, Peralada, Peralta, Peramola, etc.; també, però, la Pera, un poble del Baix Empordà). Aclarim que cal entendre que el component «pera» es refereix, no a una pedra qualsevol, un roc, sinó a una roca, un penyal.

La variant *peira*¹⁰ és important pel terme correlatiu *peiró*, un mot de sobres el més representatiu d'aqueixa evolució etimològica en -ir-, i, com hem dit, és un sinònim exacte de *pedró*. Coromines, per exemple, en retreu un topònim cerdà, que cal interpretar pel significat de 'munt de rocs fets en despedregar un terreny'. És el nom d'un prat —«*peiró de Travis*»— de la riba de la Vanera (o la Llavanera), un riuet afluent del Segre, que neix a la serra de Gorrablanc, prop del Puigmal (a l'Alta Cerdanya), i desemboca al costat del poble d'Age, a la Baixa Cerdanya.

A la Catalunya del Nord n'hem pogut espigolar tres ocurrences. La més septentrional és el *serrat de Montpeirós* o simplement *Montpeirós*, a les Corberes. Es troba a l'alineació muntanyosa que tanca pel nord la plana del Rosselló, al límit entre Òpol i Saldes. No és un cim gaire alt (351m) però prou aparent per a escaure-hi que hi hagi un molló. La Guia del Pirineu Oriental (aquest n'és el títol) editada pel Centre Excursionista de Catalunya prefereix anteposar al nom Montpeirós el genèric *piló* (*piló Mont Peiró* [sic]), és a dir, fent una redundància, perquè «piló» és un nom aplicat sovint a un «gros molló que marca un cim o un altre indret notable». El diccionari Alcover-Moll esmenta aquest cim en els exemples toponímics de l'entrada *peiró*, anomenant-lo simplement així, i

10. *Peira* simplement s'ha conservat en alguns noms de lloc ribagorçans, com ara *Sopeira*, això és, 'sota la pedra', esmentant el penyal enorme que és la solana de la serra de Sant Gervàs, sota el qual hi ha aquest poble.

explicant que és una «muntanya situada a tramuntana de Ribesaltes (Rosselló)».

Els altres dos topònims d'aquesta part dels Països Catalans són relativament a prop l'un de l'altre, mes un és al Conflent i l'altre al Rosselló, tots dos, però als Aspres. El primer és un cim de 786 m que hi ha al sud-est del poble de Rodés, de fet, al límit entre les dues comarques. L'altre pertany al poble de la Bula d'Amunt i és un coll d'aqueixa subcomarca dels Aspres¹¹. Es diu *coll d'en Peiró* i s'ha de convenir que la presència de l'article personal *en* fa sospitar que Peiró es refereix a un personatge d'aquest nom. De vegades, però, hom ha personalitzat els termes geogràfics de la toponímia en haver-se'n perdut el significat amb el temps.

A la Cerdanya hem trobat un altre cas del mot *peiró* com a topònim. És el nom (*el Peiró*) que té un indret aturonat del terme de Guils de Cerdanya, que es troba no gaire abans d'arribar al poble en els primers contraforts del muntanyam que tanca la part plana de la comarca pel nord.

Dels casos cerdans hem de davallar al Ripollès per a trobar-ne un altre. Aquest és un veïnat de poques cases que hi ha sortint de Sant Pau de Segúries per la carretera de Camprodon. Es diu també simplement *Peiró*.

A la Catalunya estricta, tanmateix, i segons afirma Coromines, on es troba més aquest terme és a les «altes valls de la Ribagorça i el Pallars», particularment a la Vall d'Assua, afluent per la dreta a la Noguera Pallaresa a l'altura de Rialb. Així, per exemple, damunt del poblet d'Altron, al centre de la vall, un replanet de la carena del *serrat de Cortinos*, sobre la *roca d'Altron* i la confluència del riu de Pamano i el *Rialbo*, probablement la cota 1.229 m, s'anomena *lo Peiró* —o *lo Peironet*— segons l'informant toponímic dels orto-

11. Rep aquest nom la contrada constituïda pels relleus terminals que s'esglaonen cap a l'est del massís del Canigó. És un territori rocallós i sec, i per això amb una vegetació més aviat aspriva; el nom que té li és del tot escaient. La Gran geografia comarcal de Catalunya engloba també amb aquest nom —*Aspres balaguerins*— les parts de la comarca de la Noguera que «davallen des dels terrenys trencats de tramuntana fins als altiplans i plans de vora el Segre», com diu Josep Lladonosa, el redactor d'aquesta part de l'obra.

fotomapes a l'escala 1:5000 de la zona. Altrament a la vall contigua que dóna a Sort i on hi ha el poble de Pujal (pronunciat Puial) tenim que uns trossos més llisos i drets de la costa de la muntanya de Puial es diuen congruentment *pales de Peiró*.

Sortint del Pirineu, però encara al Principat, hem observat un *portell del Peiró*, una collada entre el Priorat i el Baix Camp que uneix la serra de Pradell amb la de l'Argentera, per sota de la qual passa el conegut túnel del ferrocarril dit de l'Argentera¹². Finalment, ja a tocar del País Valencià, tenim que al poble de la Fatarella, a la Terra Alta, és esmentat per Coromines com a localitat enregistrada per a la variant per transposició *perió*.

A la Franja de ponent, al Matarranya, també n'hem trobat una referència, a llevant del poble de la Codonyera, la *serra del Peironet*.

Els peirons del nord del País Valencià

Com hem dit adés, al nord del País Valencià és on trobem ressenyats més peirons. Segons aquesta forma sense alteració, segons la variant per transposició que ja hem trobat a la Fatarella, *perió*, i finalment, la sorgida d'aquesta darrera per l'afegit d'una consonant antihiàtica, *perigó*, reduïda encara després per síncope a *prigó*. Cal dir que la forma que abunda més a l'entorn de Morella és aquesta de *prigó*, cosa que no vol dir que no hi trobem també *peiró*. Així, una mica abans d'arribar al *port de Torre Miró* trobem *l'ermita de Sant Marc*, al costat de la qual hi ha el *mas del Peiró*. Aquesta ermita potser no és sinó un pedró de més aparença, com una ampliació dels pedrons tradicionals amb la capelleta que conté la imatge

12. A la Mussara (Baix Camp) n'hi ha també en aparença un esment, el *pla del Peiró*, però és probable que ací el mot faci referència a un nom de persona. *Peiró* pot ser simplement un derivat hipocorístic del nom *Pere* (en la variant *Peire*). Aquest pla es troba ben a prop d'un mas que s'anomena *mas d'en Peiró*, el qual es diu així pel renom susdit amb què era conegut algú que n'havia estat l'amo i, segons es veu, s'hi perpetua en el nom. És d'aquest parer Ramon Amigó, que ha estudiat amb tota solvència la toponímia d'aquest poble, ara desert.

del sant; de fet, Coromines esmenta el mateix topònim conjuntant-hi els dos referents, *peiró de Sant Marc*.

Altrament, el mestre diu que en el conjunt de la comarca dels Ports n'ha comptat tres o quatre a la Todolella, i n'ha trobat així mateix als termes de Portell i de la Mata de Morella. Són també sota la forma de *peiró* els que ha trobat sota el Penyagolosa, a la comarca de l'Alcalatén, als termes de Xodos, Lluçena i l'Alcora.

La forma *perió* és pronunciada majorment d'una manera genuïna en tres síl·labes. Transcrivint el que en diu el DECat, tan sols a Càlig (Baix Maestrat) ho fan bisil·làbic. Però a Castellfort, dels Ports; a Sant Mateu, del Baix Maestrat; a Ares i Vilafranca, de l'Alt Maestrat; al poble de la Serra d'en Galzeran i a Cabanes, de la Plana Alta; i encara a Vistabella, de l'Alcalatén, en totes aquestes localitats la pronúncia del mot fou trisil·làbic en la indagació.

La forma *perigó*, l'hem trobada a la part de llevant dels Ports, a Vallibona, en un cim de 1.011 m, el *perigó de Sant Bernabé*.

A la Tinença de Benifassà i a l'entorn immediat de la comarca dels Ports la forma predominant és *prigó*. Al mapa d'aquesta subcomarca editat per «El Tossal cartogràfic», n'hem comptat onze, tots ells dels que tenen una capelleta amb un sant o una maredeu. D'aquests onze el poble de Castell de Cabres n'aplega cinc, i cinc més es reparteixen entre Herbers i Herbeset.

Els peirons solen marcar un cim de tossal o una collada. Així, per exemple, *lo Peiró Trencat*, a Vallibona, erigit en el coll del mateix nom, on es bifurca el sender de gran recorregut GR-7 (un coll, però, que és més aviat un cim, com s'esdevé amb aquest orònim en tota la regió). Com ja hem dit, es tracta d'oratoris i per això en el topònim el mot *peiró* duu un determinatiu que gairebé sempre és el nom d'un sant. N'hi ha, però, alguna excepció; a més del Peiró Trencat esmentat, tenim, per exemple, al Boixar, a la Tinença de Benifassà *la caseta del Peiró* prop d'un petit cim (cota 1.202) —*lo Peiró* que esmenta Coromines?— que hi ha entre la mola del Boixar i la serra de les Albardes. ♦



El Peiró Trencat, a Vallibona (els Ports)

FOTO: CASTELLÓ

BIBLIOGRAFIA

- ALOY, David M., LLEONART, Maria Mercè, *Pirineu Oriental I*, Centre Excursionista de Catalunya, Ed. Montblanc-Martin, Barcelona 1978.
- AMIGÓ ANGLÈS, Ramon, *La Mussara, un vell afecte*, Col·lecció Camí Ral núm. 25, Rafael Dalmau Ed., Barcelona 2005.
- Appendix Tarraconensis ad Rituale Romanum*, Foment de Pietat; Barcelona 1934.
- Atlas Topogràfic de Catalunya (ATC)*, 1:50.000, 3 vol., Institut Cartogràfic de Catalunya SA, Barcelona 1995.
- Camins ramaders de Catalunya* 1:500.000, Fundació del Món rural - ICC, Barcelona 2010.
- Catllaràs, Picancel 1:25.000, Mapa-guia excursionista, Ed. Alpina - Geoestel, 2007.
- CIRICI, Alexandre, *Barcelona pam a pam*, «*Què cal saber*», Ed. Teide, SA, Barcelona 1971.
- COROMINES, Joan, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat), 9 vols. Curial - «la Caixa», Barcelona 1989.
- Lleures i converses d'un filòleg*, Club Editor, Barcelona 1971.
- Onomasticon Cataloniae (I-VIII)*, Curial - «la Caixa», Barcelona 1989.
- Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), d'Alcover i Moll.
- Els Ports* 1:25.000, Mapa i guia excursionista. El Tossal cartogràfic, 2009.
- GARCIA PEY, Enric, *Granera. Recull toponímic*, Societat d'Onomàstica, Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 2004.
- Guilleries, Collsacabra* 1:40.000, Guia cartogràfica, Ed. Alpina, Granollers 1980.
- La Tinença de Benifassà* 1:30.000, Mapa i guia excursionista, El Tossal Cartografies, 2009.
- Lluçanès* 1:40.000, Mapa i guia excursionista, Ed. Alpina, Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 1999.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep, «*Noguera*», dins Gran Geografia comarcal de Catalunya. *Segrià, Garrigues, Noguera, Baix Cinca*, Enciclopèdia Catalana, SA, Barcelona 1983.
- Moixeró-Tosa d'Alp* 1:25.000, Guia cartogràfica, Ed. Alpina, Granollers 1994.
- MOLL, Francisco de B., *Gramàtica històrica catalana*, Biblioteca romànica hispànica, Ed. Gredos, Madrid 1952.
- Nomenclator oficial de toponímia major de Catalunya*, 3 vols. Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans, 2a ed., set. 2009.
- Penyagolosa* 1:30.000, Mapa i guia excursionista, Ed. Alpina, Granollers 1999.
- PLADEVALL, Antoni, «*El Ripollès*», dins Gran geografia comarcal de Catalunya. *Osona, El Ripollès*, Enciclopèdia Catalana, SA, Barcelona 1981.
- RAVELLA I VIVES, Josep M., *Atlas del País Valencià*, Ed. 62, Barcelona 2001.
- SALA I SIVILLÀ, Jaume, *Berguedà i Lluçanès*, Rafael Dalmau Ed., Barcelona 1975.
- SELVA, Pere, *Topònims de Sant Boi de Lluçanès*, Ajuntament de Sant Boi de Lluçanès 1999.
- SOLDEVILA I CUNÍ, Felip, prev., *Els 8 retaules de l'església de Sant Boi*, Ajuntament de Sant Boi de Lluçanès 2000.
- Taga* 1:25.000, Mapa i guia excursionista, Ed. Alpina-Geoestel 2005.
- FABRA, Pompeu, *Diccionari general de la llengua catalana*, (DF) VI ed., López Llausàs Editor, Barcelona 1974.
- Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC), 1995.
- Diccionari de geologia*, direcció d'Oriol Riba i Arderiu, Institut d'Estudis Catalans, Enciclopèdia Catalana, SA, Barcelona 1997.
- FORCADA, Ignasi; SÁNCHEZ, Jorge; SOLER, Lia, *Del Lluçanès a la Cerdanya*, «*Guies del Centre Excursionista de Catalunya*», Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- Catalunya romànica XII. El Berguedà*, Enciclopèdia Catalana, SA, Barcelona 1985.
- Diccionari de la llengua catalana*, IX ed. (DCL), direcció Joan Carreras i Martí, Enciclopèdia Catalana, SA, 1989.